

Per al recull dels noms de lloc de Catalunya

Joan COROMINES i Enric RIBAS

Poc temes d'estudi pot haver-hi de tanta importància per a la defensa de la catalanitat, i que ensems obrin una porta tan ampla o donin auxili a tantes altres disciplines d'estudi, com la coneixença a fons dels noms de lloc del país.

I la necessitat d'aquesta tasca ha esdevingut avui urgent, perquè, a falta d'una recerca i un estudi previs, treballs tan importants com els mapes de l'Estat han aparegut descurats en aquest aspecte, fins a resultar-ne una desfiguració gairebé total. Si abans havíem de lluitar únicament contra els noms castellanitzats dels municipis,¹ avui per culpa d'aquesta nomenclatura estafeta dels mapes de l'Estat, perillem de perdre gran quantitat de formes autòctones i de no saber gaire on som, si no hi posem remei ràpidament.

Per sort de tots, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la seva alta autoritat, té cura de fixar la toponímia del mapa que, a escala de 1:100.000 i en català, començà la Mancomunitat de Catalunya, i que ara s'està activant molt. Al mateix temps, crea un arxiu total que comprèn els molts noms que van essent recollits, fins els que no poden ésser representats en el mapa a causa de la seva escala reduïda.

Però l'experiència adquirida en el curs dels treballs, ens ha portat al convenciment que, per a poder recollir i salvar tota la riquesa que, en tants sentits, els noms de lloc representen, cal un treball de recerca molt a fons, portat a cap per persones ja per endavant molt coneixedores de cada localitat estudiada, i ben instruïdes sobre la manera d'anotar els noms per a servir-ne tota la precisió d'ús, de situació i de pronúncia.

És això precisament el que ha fet Cristòfor Cardús amb el seu bell estudi del terme municipal de Sant Pere de Riudebitlles, al Penedès, que publiquem a continuació, i que ens dóna un bon exemple del que hauria d'ésser aquesta tasca, estesa a totes les terres catalanes, a base de reunir un aplec de col·laboradors de la mateixa vàlua, que, sota l'alta direc-

ció dels filòlegs de l'Institut d'Estudis Catalans, se l'emprenguessin. Des d'aquestes planes oferim el projecte a la novella Societat Catalana de Geografia perquè sota el seu patronatge pugui ésser convertida en felicitat realitat.

A fi de ser possible aquesta empresa, donem a continuació les instruccions que haurien de presidir els treballs.

Normes per a la notació fonètica dels noms

1. Posar accent a totes les vocals fortes o accentuades en la pronunciació. Fixar-se, però, que en català hi ha mots que no tenen cap vocal forta: els articles i preposicions, però també a vegades alguns substantius. Uns cops es diu *Sàm Pére*, d'altres *Sam Pére*; uns cops *Càm Píns*, altres *Cam Píns*. Per altra part, hi ha mots que tenen dues vocals fortes, i cal accentuar-les totes dues: *Càrdedèu*, *Càm Màinòu*, *Hòrsavinyà*. Sobretot, en català oriental,² posar accent a totes les *a*, *e*, *o* que sonin com a tals i no com a *ə* (el so neutre que té la *e* de *pare* i la *a* de *cosa*) o com la *u*. Pel que fa a la *e* i a la *o*, cal distingir curosament entre la vocal oberta (*è*, *ò*) i la vocal tancada (*é*, *ó*). Escriurem per consegüent: *Còrderoure*, *Mótnègre* (també n'hi ha que diuen *Montnègre*), *Trèntapàsses*, *càm Bàllvè*.

2. Prescindir de totes les lletres mudes (a excepció de la *u* darrera de *q* o *g* i davant *e* o *i*, de la *i* davant *g* final i, si es vol, de la *h*). Doncs, no posar cap *r* muda: *Monclà*, *els Vivés*, *Bolví* (o sigui *Montclar*, *els Vivers*, *Bolvir*). Ometre la *t* o *d* finals darrera *n*, *l* o *r* si no sonen: *Sàm Pére*, *Montàl*, *Puigvèr* (o *Puigverd* si es fa sonar la *d*). Si darrera *r* final es fa sentir una *i* sobrerera, notar-la: *càn Llòrt*. No escriure la *p* final darrera *m*: *càn Càms*. No escriure la *i* precedida de vocal i seguida de *x* més que en aquelles comarques en què aquesta *i* es fa sentir. Anàlogament escriure la *i*, no admesa en l'ortografia corrent, que en les comarques del Migdia es pronúncia davant tota *j*, *ge* o *gi*. Així escriurem *Boxèda*, *Moxè*, *Fagèda*, *Rojàls*, en la pronúncia barcelonina, però *Boixèda*, *Moixè*, *Faijàda*, *Roijàls* en la tarragonina.

3. Distingir bé *s* de *ss* darrera vocal, i darrera consonant no confondre *s* i *z*.

4. A les comarques que, com l'Empordà, el Vallès, Bages, etc, no fan cap distinció en la pronúncia entre *b* i *v*, es podrà escriure *b* o *v* a gust del recollidor, sempre que s'adverteixi al principi del recull que tal distinció no existeix. Però en aquelles que, en tot o part, distingeixen la pronúncia d'aquelles lletres (que són el Penedès, la Conca de Barberà, el Camp de Tarragona, el Priorat i la Ribera d'Ebre), cal escriure *b* o *v*, atenint-se escrupolosament a la pronúncia sentida en cada cas, àdhuc quan es tracti de pobles o persones que ja no fan avui la distinció.

5. No emprar mai la *x* per representar el so de *cs* (el que té en el mot *luxe*) o de *gz* (el que té en el mot *examen*): cal recórrer a aquests dos grups de lletres. Així escriurem *la Dàcsa*, l'Ugzèt, no *la Dàxa*, l'Uxèt.

6. No oblidar de fer ús de la dièresi d'acord amb les regles ortogràfiques corrents.

7. Els diftongs en *u*, no escriure'ls amb *o* (*can Morèu*, no *Moreo*).

8. Distingir quan s'ha de posar *c* i quan s'ha de posar *q* davant de *u*: *càn Cuèlls* perquè la *u* i la *e* formen dues síl·labes separades, però *can Quàna* perquè la *u* i la *a* formen una sola síl·laba.

9. Notar escrupolosament la pronunciació encara que sigui dialectal, o vulgar, o incorrecta, o castellanitzada. Doncs, *el Paié*, *Moió* (no *el Paller*, *Molló*), a les comarques on es pronuncia d'aquella manera. Respectar la *u* dialectal en lloc de *l* en casos com *els Àubes* en lloc de *els Àlbers*, *la Càuma* en lloc de *la Càlma*. Si *au* es redueix a *u*, o al contrari, *u* o bé *o* es converteixen en *au*, escriure tal com pronunciïn: *l'Uberèda* en lloc de *l'Aubèreda*, *Aumèda* per *Omèda*. En contacte amb una *r* es pot perdre en la pronunciació una *a* feble o al contrari pot aparèixer-hi una *a* sobrera: *la Fordàda* per *la Foradàda*, o *serra de Cròls* per *Queròls*; per altra part *la Paràda* per *la Pràda*. Escriure-ho tal com ho diguin, però, de vegades, la lletra en qüestió és poc perceptible i l'escriurem petita i una mica alta (*la For^adàda*). Altres exemples de casos en què la pronúncia ordinària difereix de la bona grafia: *el Veïnàt* per *el Veinat*; *els Fàits* o *els Fàtxos* en lloc de *els Fàigs*; *càl Marcelíno* per *Marcel·lí*; *el Vivés*, *les Càsa Nòves* per *els Vivés*, *les Càses Nòves*; *cà l'Assunció* per *Assumpció*; *els Vellanés* per *els Avellaners*; *l'Icllésia véia* per *l'Església vèlla*; *Putxorìol* per *Púig-orìol*.

10. Escriure dobles la *b* i la *g* davant la *l* quan sonin dobles, i si sonen com a *p* o com a *c* escriure-les així: *càm Póbblla* o *Póppla* (*Pobla*), *càn Quéggles* (*Quétgles*), *l'Icllésia* per *la Iglésia* o *Església*.

11. Fer en la grafia les assimilacions que es fan en la pronunciació: *càm Pí* (per *càn Pí*), *càl Confessó* (per *Confessor*), *Sàny Jàume* (per *Sànt Jàume*), *la Cónna* (per *la Cóna*).

12. Els mots que en la grafia ordinària terminen en *nc* o *ng* es pronuncien de dues maneres. A Barcelona generalment els pronuncien sense fer sentir la *c* o *g* final i només articulant la *n* amb el timbre especial que té en mots com *anca*, *ungüent*. En altres llocs, en canvi, fan sentir clarament la *c* o *g* final. Per distingir-ho podem adoptar la convenció següent: escriurem *ng* en el primer cas (quan *c* o *g* no sonen) i *nc* en el segon cas (quan es deixin sentir). Per exemple: *el torrén del Fànc* (fent sentir la *c*), *el barràng fòndo* (si no es deixa sentir la *c*).

13. No oblidar de consignar l'article. No és igual *Pinèda* que *la Pinèda*. Si han dit *el turó de l'Hòme*, no posar *turó de l'Hòme*.

En els casos de masies distingir *càn* de *càl*. Fixar-se, per exemple, si diuen *càn Tòni* o *càl Tòni*.

14. Quan un nom de lloc prové d'un nom de persona, és a dir, quan ha pres nom del propietari o d'algun habitant del lloc, convé fer-ho constar sempre que això no resulti evident. Així tractant-se de Sant Pere de Riudebitlles pot ésser útil observar que *la Resclòsa del Bàlls*, ve del propietari de la fàbrica Valls, i no, com es podria creure, d'un *vall* per a la conducció de l'aigua.

Disposició del recull. Es faran els treballs per termes municipals sencers, i els noms seran donats en sèries, d'acord amb la pauta que donem més avall, i tenint cura de posar en primer terme els noms de més importància objectiva.

Pel fet que dins el nucli de població els noms són més nombrosos i generalment d'un caràcter diferent, el recull es partirà en dues parts: el terme i el nucli de població. Vegeu-ne la disposició:

Terme municipal:

Nucli principal de població:

Agregats:

Muntanyes:

Valls i clotades:

Planes:

Masses i cursos d'aigua:

Punts de la costa:

Noms de mar endins:

Noms de terra endins, segons la gent de mar:

Batllies, verals, partides en que es divideix el terme:

Boscós, etc:

Cases i construccions isolades:

Fonts, pous, mines etc:

Camins:

Arbres, roques, etc, remarcables:

Pobles del voltant:

Llocs de fora el terme, però molt vistents o de renomada:

Comarca:

Nucli de població:

Barris:

Carrers i places:

Altres llocs importants (fonts, sèquies, certes construccions, cases amb nom que no depèn de l'estadant, etc):

Recull de:

Informadors (nom, motiu i condicions personals):

Revisat per:

Observeu que en els termes de la costa, es donaran també els noms dels accidents del fons del mar. En aquests noms és necessari donar la seva situació mitjançant les senyes o enfilacions respectives, tan familiars a la gent del mar; també el significat que té el nom.

De la mateixa manera, cal recollir el noms de terra endins, vistos des de mar, perquè acostumen a ésser diferents dels que els donen els terrassans.

Aclarirem també que, dels pescadors, es recolliran tots els que diguin els de la localitat, sense cap limitació de terme municipal, quan n'hi pogués haver.

Per a situar amb tota exactitud el noms, es faran dos plans, un del terme municipal i un altre del nucli (o nuclis) de població, que poden formar-se amb els elements que es trobin disponibles, com major sigui l'escala millor.

Cardús, amb encert, s'ha servit dels treballs topogràfics del Cadastre parcel·lari, fets a Sant Pere de Riudebitlles per l'Instituto Geográfico y Catastral l'any 1931, a escales de 1:1.000 i 1:2.000, els quals li foren facilitats a l'Ajuntament.

Damunt aquests plans, serà bo que els noms vagin escrits amb un tipus de lletra que, per convenció, ja indiqui la seva naturalesa, i amb grandàries i gruixos que corresponguin a la seva importància.

És important d'assenyalar especialment en aquests plans els camins populars que porten lluny, de poble a poble, o que travessen el país. També l'extensió dels regadius. Tots aquests són elements geogràficament importants que poden donar l'explicació de molts noms.

També és molt interessant recollir tots els documents gràfics que es puguin (fotografies, dibuixos, croquis, postals, etc), per a triar entre ells els que puguin il·lustrar el treball.

Sentit popular dels noms. Tant com el nom propi toponímic en ell mateix, té importància i ha de merèixer tot l'interès nostre el nom comú que moltes vegades l'acompanya, i el qual ha d'ésser recollit amb la mateixa fidelitat.

Ell ens donarà, en la major part dels casos, per ell sol la indicació més precisa sobre el fet geogràfic, físic o humà, a què el nom és aplicat. I encara, a base dels noms comuns recollits (molts encara de sentit tan imprecís) hem d'anar constituint el vocabulari geogràfic popular, que tanta utilitat ha de tenir en la depuració del llenguatge.

En atenció a l'alta importància científica i catalanesca d'aquesta obra proposada, invitem tots els catalans que se sentin amb aptituds, pel gran coneixement d'una localitat, pels seus dots d'observació, per la seva aptitud a transcriure amb precisió fonètica i el sentit popular dels noms de lloc, a col·laborar a aquest treball, que anirà prenent valor a mesura que vagin essent fets els estudis, i els exhortem a consultar-nos tots els dubtes que se'ls ocorrin.

Nosaltres proposaríem que cada estudi d'un terme municipal, un cop revisat per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i determinades les grafies correctes, fos curosament publicat, amb preferència en un periòdic de la localitat, del qual seria adquirit un nombre d'exemplars suficient per a constituir els arxius necessaris i obligats i per a fer-ne present als altres col·laboradors, en sentit de companyonia i per l'amical estímul que representa sentir-se voltat de voluntats pariones a la pròpia, que totes treballen en la gran obra comuna de salvar el ric patrimoni dels noms de lloc de la nostra Pàtria.

No creiem, doncs, que tinguem necessitat d'insistir sobre la importància d'aquest treball, però sí que volem remarcar que una part dels estudis, la que es refereix al recull dels noms urbans, pot representar la reivindicació de la dignitat dels noms tradicionals de barris i carrers, per oposició al caprici, a la passió política del moment, a l'esperit de

ramat, que volen imposar-nos uns noms oficials en mudança perpètua, contra totes les conveniències pràctiques, contra el mateix sentit comú, i contra el gran amor que hauríem de tenir tots a la tradició lingüística, per la qual tant ha lluitat el catalanisme tenint en compte que les arrels en el passat són la major justificació del nostre ésser nacional.

No volem cloure aquestes paraules sense adreçar una crida als germans de llengua i de pàtria del País Valencià, de les Illes Balears i del Rosselló perquè emprenguin a les seves regions treballs similars al present. Als particulars d'aquestes terres que des d'ara volguessin fer la recollida dels noms d'un poble ens oferim per a resoldre'ls les noves dificultats que suscitin les especials condicions lingüístiques i geogràfiques de llur encontrada o bé els aconsellem de dirigir-se a coterranis llurs, com els senyors Pere Fouché, Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner, que han dedicat una atenció preferent als estudis lingüístics i toponomàstics.

Barcelona, 1936

Notes

- ¹ Cosa avui eliminada gràcies a la «Llista dels noms de Municipis de Catalunya», dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de la Divisió Territorial.
- ² Al territori del Principat es parlen dos dialectes principals, el català oriental i el català occidental, aquell en la meitat Est i aquest en la meitat Oest de la nostra terra. La diferència essencial entre ells consisteix en la pronúncia de les vocals *a*, *e* i *o* quan són pronunciades sense accent: en el primer dialecte la *e* i la *a* tenen llavors el so neutre que prenen en paraules com *pare* o *cosa*, i la *o* es confon amb la *u*; mentre que el català occidental dóna a aquestes vocals el mateix so que el castellà. Parlen català oriental les comarques de Cerdanya, Berguedà, Cardener, Bages, Segarra (en alguns pobles), les conques d'Òdena i de Barberà, el Camp de Tarragona i totes les situades més a l'Est d'aquestes; parlen, en canvi, català occidental Andorra, Urgellet, la major par de la Segarra, Urgell, Garrigues, Priorat, Tortosa i totes les situades més a ponent.